

Téma: BUDOUCNOST STÁTU A JEHO PRÁVNÍ AUTORITY

Petr Agha

EINMAL IST KEINMAL

Abstrakt: Tento text je příspěvkem do diskuze zahájené statí prof. Pavla Holländera nazvanou *Soumrak moderního státu*. Navazuje jak na tento původní text, tak i na polemiku prof. Jiřího Přibáně pod názvem *Ranní červánky globálního konstitucionalismu: o „radostné“ právní vědě v post-nacionální společnosti*. Nástroje a hodnoty, jejichž cíle může být podle prof. Holländera dosaženo pouze v rámci určité koncepce moderního státu, jsou ve statí prof. Přibáně nalézány v řadě jiných center autority. Tento text doplňuje tuto diskuzi o další pohled na to, co tvoří moderní stát. Hodnoty moderního státu nejsou naplňovány pouze prostřednictvím autoritativních rozhodnutí, svého cíle mohou dosáhnout lépe, i pokud slouží jako nástroje komunikace a diskurzivního kontaktu. Tyto změny a napětí, které prof. Holländer označuje termínem *soumrak*, však nepředstavují selhání jinak dokonale fungujícího systému. Tyto momenty jsou jeho strukturální součástí, neboť každý systém je strukturálně neúplný, a tudíž vždy náchylný ke „križi“.

Klíčová slova: moderní stát, Kundera, právní principy, symbolismus, fetiš, heterarchie

ÚVOD

Einmal ist keinmal, „co se stalo jen jednou, to se nemuselo stát vůbec. Máme-li k žití jen jeden život, nemusíme žít vůbec“, píše Milan Kundera.¹ Kontrast, se kterým Kundera pracuje, a ozvěna Nietzscheho postřehů, s nimiž se v tomto svém díle vypořádává, nachází své místo i v úvahách nad soumrakem moderního státu. Lidská existence je děj, který nelze opakovat, na rozdíl od myšlenkových konstruktů, jako je třeba román, filozofická úvaha či koncepce moderního státu, ve které můžeme snadno pracovat s různými jevy a volně jim přiřazovat významy; tyto úvahy však vždy zůstanou pouze snahou zachytit lineární pohyb lidské existence, nikoliv jejím úplným svědectvím a vyjádřením. Opakování lidské existence, tento sen o věčném návratu, charakterizuje Nietzsche jako „das schwerste Gewicht“. Tuto pro Nietzscheho děsivou představu je však možné, s pomocí filozofie, se naučit milovat, a ne se její tíhou děsit.

Mýtus o věčném návratu, nebo jinými slovy, přijetí existence řádu, který přesahuje náš život tady a teď, podle Nietzscheho, dává naším životům určitou váhu. Pokud však přijmeme myšlenku, že se naše životy neodehrávají v minulosti ani v budoucnosti, ale tady a teď, znamená to, že nejsou poznamenány tíhou, ale jsou naplněny pocitem lehkosti. Myšlenka moderního státu (respektive její zakladatelský mýtus) také představuje určitou tíhu a zároveň váhu, kterou dává naší (politické) existenci. Kunderův výchozí bod je lehkost, odmítá tedy cykličnost lidských životů a jejich forem, jež se podle jeho názoru odehrávají nikoliv v kruzích, ale běží po přímce. Tento postřeh lze vztáhnout i na naši politickou existenci. Společnost je v každém bodu svého vývoje zcela jiná, a proto

¹ KUNDERA, M. *Nesnesitelná lehkost bytí*. Brno: Atlantis, 2006, s. 15.

je nemožné jevy v ní podřazovat nástrojům, které vznikaly před „nyní“. Mýtus o tom, že cyklická reinstalace zakladatelských mýtů dává naší existenci váhu, je také předmětem stati prof. Holländera, který, jak již vyplývá z názvu jeho textu, se kloní spíše k Nietzscheho analýze naší existence. Otázkou zůstává, který koncept je lepším nástrojem pro správu věcí veřejných – lehkost a lineární pohyb, nebo tíha a cyklické opakování?

V okamžiku, kdy se takový konstrukt jako je například idea moderního státu, o které hovoří prof. Holländer,² stane výrazem zdravé občanské společnosti, společenská realita se začne poměřovat naplňováním zásad moderního státu, respektive jeho převládající podobou, a děje v ní se začnou poměřovat logikou a zásadami tohoto referenčního rámce. M. Kundera ve svém díle *Kniha smíchu a zapomnění*³ vypráví příběh muže, který stojí na Václavském náměstí a zatímco zvrací, přitočí se k němu náhodný kolemjdoucí a říká: „Vím přesně, co tím myslíte.“ Zcela nahodilá událost se tak v očích kolemjdoucího muže stává důležitou výpovědí, indikátorem. Na opačné straně takového vnímání světa nacházíme postoj, ve kterém svět kolem nás, realita, jejíž jednotlivé projevy, přestože v sobě nesou širokou škálu významů, jsou podřazovány do určitého rámce, v němž jsou katalogizovány jako projev nějakého zcela koherentního kontextu. Lze se tedy při tvorbě moderního státu vyhnout takovýmto patologickým tendencím či se ubránit naivnímu empiricismu, který zcela volně přisuzuje ontologický význam nahodilým událostem?

Společnost a veřejný prostor, jež jsou místem plejády dějů a postojů, se najednou stávají hustě systematizovaným a důsledně naprogramovaným prostředím. Takové chápání světa lze charakterizovat jako patologickou a nutkavou semiózu, která se snaží vyloučit jakoukoliv nahodilost či odlišnost od zvoleného kódu – tedy naplňování zásad moderního státu. V pozitivistickém světě práva hraje myšlenka zásad moderního státu roli nástroje, transparentního konceptu, který se téměř až únavně znovu a znovu vynořuje ve dvojrozměrné podobě, jež rozděluje svět kolem sebe na jevy, které jsou konformní a které konformní s jeho formou nejsou.⁴ Tato redukce veřejného života a správy věcí veřejných na analýzu jeho konformity se zásadami moderního státu redukuje dění ve společnosti pouze na snahu identifikovat děje v ní s formalizovanou strukturou určitého výkladu zásad moderního státu. Představa o společenském uspořádání však nikdy nemůže dosáhnout jednoty s ideálem či svými jednotlivými projevy. Zásady (představy o ideálním uspořádání) totiž v různých kontextech morfují, a to i přesto, že pořád mluvíme o týchž zásadách. Jejich aplikace dává vzniknout novým situacím, které ovlivňují obsah těchto zásad. Například číslovky by nemohly plnit svou funkci, tedy umožňovat počítání, kdyby nebyly zároveň stejně identické jako rozdílné. Tak je např. číslo třináct vyjádřením určité hodnoty, avšak zároveň je vytvářeno složením dvou

² HOLLÄNDER, P. Soumrak moderního státu. *Právník*. 2013, roč. 152, č. 1.

³ KUNDERA, M. *The Book of Laughter and Forgetting*. 1999, kapitola první: Lost Letters.

⁴ „Bude-li se každá vteřina našeho života nekonečněkrát opakovat, jsme přikováni k věčnosti jak Ježíš Kristus ke kříži. Taková představa je hrozná. Ve světě věčného návratu leží na každém gestu tíha nesnesitelné odpovědnosti. To je důvod, proč Nietzsche nazýval myšlenku věčného návratu nejtěžším břemenem (...) Je-li věčný návrat nejtěžším břemenem, pak se mohou naše životy jevit na jeho pozadí ve vši nádherné lehkosti. Ale je tíha opravdu hrozná a lehkost nádherná? (...) Nietzsche nám připomíná, že si tuto otázku kladl Parmenides v šestém století před Kristem. Viděl celý svět rozdělen na dvojice protikladů: světlo–tma; jemnost–hrubost; teplo–chlad; bytí–nebytí. (...) Co je pozitivní, tíha, nebo lehkost? Parmenides odpověděl: lehkost je pozitivní, tíha je negativní. Měl pravdu, či ne? To je otázka. Jisté je jen jedno: protiklad tíha–lehkost je nejtajemnější a nejmnohovýznamovější ze všech protikladů.“ KUNDERA, M. *Nesnesitelná lehkost bytí*, s. 13–14.

forem – jedničky a trojky, respektive desítky a trojky. Avšak k číslu třináct můžeme dojít kombinací celé řady dalších čísel, respektive forem, které je vyjadřují. Kdyby totiž samy v sobě neobsahovaly tento rozpor a otevřenost, jak by mohly být výrazem několika hodnot zároveň?

1. FANTAZIE HARMONIE

Myšlenka harmonického uspořádání společnosti nachází svůj odraz již v Platónově Republice. Tato idea možné harmonie potom umožňuje v Platónově světě označovat ty projevy, které narušují aktuální ekvilibrium lidského soužití a forem společenského uspořádání a které vytvářejí (strukturální) nerovnováhu, za patologické. Určité napětí (krize) je tedy sice součástí společenského uspořádání, avšak představuje nežádoucí jev, který zvenčí narušuje základy společenství. Jinými slovy, pohyb, jenž narušuje harmonickou jednotu společenství, není samozřejmou a nedílnou součástí společenského uspořádání, ale představuje patologický jev, který by měl být odstraněn. Tyto změny a napětí, které prof. Holländer označuje termínem soumrak, však nepředstavují selhání jinak dokonale fungujícího systému. Tyto momenty jsou jeho strukturální součástí, neboť každý systém je strukturálně neúplný, a tudíž vždy náchylný ke „krizi“.⁵

Tyto jednotlivé „krize“, tedy jevy, jež stojí v rozporu s ideálem, který bychom měli naplňovat, představují zejména alternativní vyprávění; zrcadlí nás jako společenství. To znamená, že každá norma (ideál), stejně jako jakýkoliv její projev, v sobě obsahuje propast, která znemožňuje její úplnou realizaci, stejně jako plnou identifikaci s ideálem sebe samé. Pohyb (ve) společnosti, tato patologie ideálu jednoty, je především strukturální prvek každého společenského uspořádání, jeho nedílná součást. Každý systém, který staví na předpokladu organické jednoty, je nutně založen na fantazii, jež primárně slouží jako závoj, který zakrývá traumatizující vědomí – strukturální nemožnost jednoty společnosti a sjednocení této společnosti se svými ideály a vnímáním sebe samé. Tato fantazie leží v srdci každého systému jako jeho ustavující rys, který zároveň zakrývá tuto strukturální nedokonalost závojem, jenž tento nedostatek přetváří do formy ztráty/krize, kterou je možné za určitých podmínek napravit.⁶

Snaha ustavit hodnotový řád opřený o existenci jednoty či jednotného hodnotového systému se pouze retroaktivně snaží vnášet určité principy a rozhodovací rámce do probíhajícího života polis. Pokud tedy přijmeme výchozí tezi, že naše žitá realita je charakterizována (nekonečnou) pluralitou, lze najít způsob, podle kterého můžeme rozhodovat o správě věcí veřejných? Apel ideje moderního státu spočívá mj. v tom, že v něm společnost získává nástroj stability, díky kterému je schopna ochránit sebe sama a hodnoty, na nichž stojí, před snahami různých skupin uzurpovat moc či měnit její hodnotové základy.

Zdá se, že jakákoliv diskuze na téma stavu moderního právního státu je již od počátku pokřivena jistou mírou nejednoznačnosti, která nás zavádí, pokud tuto skutečnost vylučujeme z našeho uvažování a hodnocení světa kolem nás, na cestu dezinterpretace formou reduktivní analýzy. Podrobnější pohled na argumentaci, jež zaznívá v souvislosti

⁵ BADIOU, A. *Being and Event*. London, 2005.

⁶ ŽIŽEK, S. *The Plague of Fantasies*. London, 2009.

s jevy, o kterých hovoří prof. Holländer, ukazuje, že pojem moderní stát často vystupuje ve dvou podobách – někdy jako vyjádření základních zásad (grundnorm) a jindy zase jako forma správy věcí veřejných (technika). Moderní stát tedy vystupuje jako koncepční forma veřejné správy, stejně jako žádoucí forma výsledného rozhodnutí. Analýza prof. Holländera pak jasně ukazuje jeho přesvědčení, že současný stav věcí představuje zánik konceptu jako takového, nikoliv jeho modalitu či mutaci či snad právě pouze sérii nahodilých jevů, kterým připisujeme význam, jenž nám pomáhá podpořit naše a priori formulované přesvědčení; svou analýzu pak prof. Holländer rámuje několika velice silně formulovanými citáty, které navozují dojem zániku a úpadku.

Ve stati prof. Holländera se dočítáme, že současná absence zásad a forem, jež moderní stát vyjadřuje, přináší jakési strukturální vakuum a že absence těchto forem v rozhodovacích procesech má za následek stav, ve kterém hodnoty, na nichž tradičně stojí společnost, mohou být kdykoliv porušeny. Prof. Holländer potom snáší celou řadu velice silných argumentů, podpořených vydařenou analýzou jednotlivých jevů, na kterých demonstruje soumrak/zánik těch forem a hodnot moderního státu, jež považuje za zcela zásadní.

Ten neurčitý pocit zániku něčeho známého, o kterém hovoří stať prof. Holländera, se postupně vynořuje v celém veřejném prostoru. Stať prof. Holländera tedy jasně patří do kontextu tohoto uvažování, které reflektuje hluboké změny, jimiž prochází naše společnost, naše narativy a historická kontinuita. Tento rozšířený pocit vychází mj. také ze skutečnosti, že formy veřejné správy, které jsou dnes modifikovány či dekonstruovány, v našich myslích představují jakousi přirozenou a správnou formu. Tato po staletí budovaná forma a hodnotové rámce sloužící k její legitimizaci se nám zdají správné a přirozené právě proto, že ideologie, která za nimi stojí, uspěla ve snaze obsáhnout veřejný prostor a naši představivost.⁷

Forma a hodnoty moderního státu nejsou přirozeným uspořádáním věcí, jsou výsledkem konkrétních historických událostí. Nové formy a hodnotové rámce, které soutěží s těmi stávajícími, jsou nejenom nedávné, ale spíše než vzešlé zevnitř českého (středoevropského) prostředí jsou implantovány zvenčí, lépe řečeno odrážejí vývoj v globálním rámci – reagují na podněty, nikoliv však v jasně teritoriálně či hodnotově uzavřeném systému národních států. Tyto rámce tedy neměly, na rozdíl od těch historicky etablovaných, možnost získat status fenomenologie každodenního života, tedy té žádoucí formy, referenčního rámce, kterým se děje ve společnosti poměřují. Jejich implementace tedy nejenom velice často stojí v přímém rozporu se zažitými formami, ale často vyžaduje přímou demystifikaci těch existujících a akceptovaných forem. Společnosti, jež procházejí takovýmto vývojem, tak zažívají někdy až groteskní rozpor mezi osvědčenými nástroji správy a jejich neschopností zajistit naplňování proklamovaných cílů. Zásady moderního státu, tento referenční rámec, se najednou v tomto jiném světle ukazují jako jisté fikce, které se neopírají o zjevné pravdy, ale spíše jako pokřivený odraz zakladatelských hodnot – tedy jako krize.⁸

⁷ „Bylo by hloupé, aby se autor snažil čtenáři namluvit, že jeho postavy skutečně žily. Narodily se nikoli z těla matky, ale z jedné dvou sugestivních vět či z jedné základní situace. Tomáš se narodil z věty einmal ist keimmal. Tereza se narodila z kručení břicha.“ KUNDERA, M. *Nesnesitelná lehkost bytí*, s. 49.

⁸ EAGLETON, T. *Ideology: An introduction*. New York: Verso Books, 2007.

2. SOUMRAK MODERNÍHO STÁTU?

Kritika, již prof. Holländer vznáší oproti současnému vývoji, naznačuje, že existují lepší formy uspořádání, než které se v současnosti dostávají do popředí, formy, jež mají pevné místo v historickém vědomí společnosti. Oslabování tradiční externí autority státu má podle prof. Holländera za následek postupnou evaporaci prostředí, ve kterém lze předvídatelně navigovat a jasně rozlišovat mezi tou správnou a špatnou formou veřejné správy, a správa věcí veřejných se tak dostává do víru nahodilosti a dislokace tradičních konceptů. Tato charakteristika potom vyústuje v metafory o soumraku a zániku. Takový solipsismus je však v důsledku pouhou obrácenou stranou mince jevů, jež prof. Holländer tak vehementně a dovedně kritizuje. Alternativní formy či dosud nepoznané jevy jsou pohlcovány a normalizovány ve vortexu poznaných a již uplatňovaných zásad moderního státu. Nesnesitelná lehkost, s jakou se v porézní struktuře tohoto rámce objevují jevy, které přinášejí svědectví o jeho podmíněnosti a křehkosti, představuje zcela zásadní výzvu té podobě moderního státu, o níž prof. Holländer usiluje.

Tato neutuchající snaha o démonizaci, či naopak bagatelizaci těchto konkurenčních jevů však nezajistí větší stabilitu či naplňování principů, na kterých idea moderního státu stojí – tato snaha především zásadním způsobem zhmožďuje jak veřejný život, tak především naplňování samotných idejí moderního státu, který je tak možno ustavit pouze tehdy, pokud jsou tyto nové jevy a skutečnosti vytlačeny a zapomenuty.⁹

Reakce prof. Příbáňe¹⁰ se pak zejména vymezuje vůči uzavřenému meta-narativu soumraku moderního státu a ukazuje na transformaci základních funkcí moderního státu do řady dislokovaných center. Strukturální změny ve formě (a také myšlení) jsou v textu prof. Příbáňe vyjádřeny alternativním uspořádáním, rozvolněním suverenity, díky které je potom možné obsáhnout mnohem širší vějíř jevů a potenciálně dosáhnout i komplexnější identifikace s hodnotovým systémem, jenž mají takové změny podle prof. Holländera narušovat. Argumentaci prof. Příbáňe rozhodně nelze označit za (post) modernistické dekonstruování realistických pozic prof. Holländera. Příbáň poukazuje na to, že právě tyto Holländerovy pozice s sebou přinášejí zejména neustálou recyklaci jediné formy, která má za následek, že se právě hodnoty moderního státu stávají pouze generátorem replik jednoho a téhož modelu, který ztrácí relevanci. Naopak, dislokace center suverenity, rozvolnění cyklických struktur tradičních forem národního státu, vytváří podle prof. Příbáňe prostor, v němž je každý z jevů, které jsou ve stati prof. Holländera označovány za indikátory zániku, momentem, jenž naplňuje formy a cíle moderního státu. Tyto jevy komunikují jak s rámcem zásad právního státu, tak i se sebou samými a je to právě absence meta-narativního rámce, který této interakci dává zcela jiný smysl, než jim přisuzuje prof. Holländer.¹¹

Ve světle argumentace prof. Příbáňe se tyto jevy objevují spíše spontánně a nejsou již přijímány s údivem či úděsem. Snaha o navrácení primátu některých forem moderního

⁹ LACLAU, E. The death and resurrection of the theory of ideology. *Journal of Political Ideologies*. 1996, 1 (3): 201–220.

¹⁰ PŘIBÁŇ, J. Ranní červánky globálního konstitucionalismu: o „radostné“ právní vědě v post-nacionální společnosti, *Právník*. 2013, roč. 152, č. 2.

¹¹ „Postavy se nerodí jako živí lidé z těla matky, nýbrž z jedné situace, věty, metafory, v níž jako v oříšku je uložena nějaká základní lidská možnost, o níž si autor myslí, že ji ještě nikdo neobjevil anebo o ní nikdo nic podstatného neřekl.“ KUNDERA, M. *Nesnesitelná lehkost bytí*, s. 236.

státu naráží na svá vlastní omezení, která potom vykládá jako zánik moderního státu, případně zánik jeho nevhodnějších forem – jako krizi. Argumentace prof. Příbáně je postmodernistická v tom pravém slova smyslu – moderní stát je možný pouze tehdy, pokud jsou agonismy naší společné existence a její zásadní transformace organickou součástí rámce právního státu, nikoliv jeho hrozbou. Lehkost, s jakou se části suverenity převalují z jednoho centra do druhého, není nahodilá, respektive tato nahodilost je výsledkem úsilí, které směřuje k vytváření podmínek pro rozvoj hodnot, jejichž je moderní stát vyjádřením. Dislokace suverenity a otevřenost modelů správy věcí veřejných, nikoliv snaha o doktrinární čistotu, jsou právě ty hodnoty, které posilují moderní stát.

To, co dává modernímu státu hodnotu a význam, je přesně to, co se zdá být v rozporu s jeho samotnými zásadami a typologií, již nám prof. Holländer předkládá. Definiční znaky moderního státu však získávají skutečnou hodnotu teprve ve chvíli, kdy jsou vystaveny interakci a modulaci, nikoliv ve chvílích autoritativních rozhodnutí, která jsou založena na formalistickém přístupu. Neustále se opakující instalace jednoho poznaného modelu, která se opírá o seberefrenční principy a eschatologickou rétoriku, je právě tím momentem, kdy tyto ideje začíná zakrývat soumrak. Tato snaha nemá za následek posilování hodnot takového systému či jeho významu, naopak, jeho význam začíná upadat a postupně právě prostřednictvím snahy o jeho důslednější a čistější aplikaci jej přivádí do krize, kterou prof. Holländer tak výstižně analyzuje.¹²

Z tohoto pohledu jsou teoretická východiska prof. Příbáně více otevřená, a to jak formálně, tak především tematicky, neboť rozpory, na které prof. Holländer poukazuje, mu neslouží jako důkazy zániku moderního státu, ale slouží jako indikátory jeho proměny. Destabilizace stávajících struktur a zřejmá dislokace jak rozhodovacích center, tak i symbolické autority atributů státu neznamená jeho úpadek, neboť toto rozvolnění představuje variaci na téma hodnot, na kterých je moderní stát postaven. Je tedy nutné položit si otázku, zda je možné stále hovořit o grundnormách moderního státu i ve stávajících konstelacích, jež, jak prof. Holländer velice dobře ukazuje, se nacházejí pod palbou nových jevů, stejně jako jako je třeba se ptát, zda se tyto normy v těchto nových konstelacích nestávají místo ochranného valu proti tsunami postmoderního světa spíše mechanismem, který tuto krizi spouští a zabraňuje jejímu řešení.

3. ĎÁBELSKÝ SMÍCH MODERNÍHO SVĚTA

Analýza prof. Příbáně je zajímavá právě v tom ohledu, že odmítá řešení krize, v níž se nacházíme, prostřednictvím nekritického romantizujícího ideálu principů moderního státu; právě snaha o revitalizaci dobově podmíněných forem státu, které odrážejí tematicky podmíněnou míru poznání, staví moderní stát, jak ho chápe prof. Holländer, do poněkud absurdní pozice. Jak však zůstat věrný hodnotám, na kterých je postavena naše společnost, a zároveň neupadnout do laciného formalismu, jež nám svým křečovitým setrváváním na poznaných pozicích neumožňuje naplňování principů, o které moderní stát v podání prof. Holländera opírá svůj výlučný postoj a legitimitu? Jak rozeznáme hranici mezi, jak by řekl Kundera, ďábelským a andělským?¹³

¹² LACLAU, E. – MOUFFE, C. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a radical democratic politics*. New York: Verso Books, 2001.

Idea moderního státu představuje sama o sobě rozporuplný amalgám romantického idealismu a cynického formalismu – je diskurzem ovládaným kýčem, který se maskuje vznešenými hodnotami s univerzalistickými ambicemi, zatímco jeho skutečná tvář v sobě nese mnoho problematických momentů. Tento rozpor, s nímž se jak Příbání, tak Holländer snaží vyrovnat, je možné charakterizovat jako rozpor mezi mírou významu, který přikládáme různým formám (a koneckonců i hodnotám). Systém, v němž jeho komponenty v sobě nesou příliš mnoho významů vyjadřovaných v přesvědčivě rigidních formách, se nakonec rozloží pod vlastní tíhou: tedy diskurz, který by Kundera nazval „andělským“ a jehož existence je neustále ohrožována existencí jeho protipólu – „dábel-ského“ (kritického) světa. Dábel je charakterizován smíchem, který se ozývá vždy, když věci ztrácejí svůj obvyklý a zažitý význam, a který je charakterizován pocitem odcizení a krize.¹⁴ Moment, v němž to známé najednou ztrácí na významu, však může být i momentem osvobození od struktur, které vytvářejí atmosféru krize. Tento smích, jenž indikuje momenty hlubokých proměn, však není něco, co bychom měli nutně oslavovat – dekonstrukce stávajících hodnot a systému není nutně změnou k lepšímu. Tato snaha o demontáž existujících (andělských) struktur je sice vyvolávána v prvé řadě potřebou vypořádat se s existujícím pojetím systému správy věcí veřejných, ironií však zůstává, že když se tomu „dábel-skému“ nakonec přece jen podaří vytvořit antitezi k onomu „andělskému“ řádu, je nově vzniklé uspořádání pouze určitým přeskupením, nikoliv radikální proměnou, a výsledná forma se nachází ne příliš daleko od té „andělské“, obě navíc zůstávají propojeny a vzájemně se ovlivňují.¹⁵ Lapidárně řečeno, změny v systému nesměřují k jeho zániku, ale k jeho změně.¹⁶

Stejně jako je naše biologická existence situována na pomezí mezi životem a smrtí, rozvojem a zánikem, nachází se i naše politická existence na často téměř neviditelném rozhraní mezi významem a bezvýznamností, mezi správnými a špatnými volbami.¹⁷ Zásady našeho politického soužití a modely pro správu veřejného života sice, jaksí z povahy věci, vyžadují neustálé opakování a jistou míru konzervace – stabilitu, předvídatelnost atd. Avšak tato snaha/potřeba po opakování je zároveň to, co tyto zásady eroduje.¹⁸ Idea moderního státu se tedy nachází mezi romantickým idealismem a zaměnitelností způsobů naplňování forem tohoto ideálu.

Stať prof. Holländera velice dobře zaznamenává tyto jevy, avšak paradoxně se stává tím, co sama kritizuje, neboť primární funkce moderního státu je přece překročit hranici poznatého, stejně jako vytváření modelů, které nejsou poznamenány tendencí identifikovat se s ději kolem sebe, ale které jsou schopné morfovat ve snaze naplnit svůj cíl a účel. Samotná idea moderního státu v sobě skrývá jakousi sebestřednou nutnost, specifickou strukturální logiku, ale může být také prostorem, kde podmíněnost jeho

¹³ KUNDERA, M. *Nesnesitelná lehkost bytí*.

¹⁴ Tamtéž, s. 25.

¹⁵ EAGLETON, T. *Estrangement and Irony. Salmagundi*. 1987, No. 73, Winter, s. 25–32.

¹⁶ „Životní drama se dá vždycky vyjádřit metaforou tíže. Říkáme, že na člověka dopadlo nějaké břemeno. Člověk to břemeno unese nebo neunes, padá pod ním, zápasí s ním, prohrává nebo vítězí. Ale co se vlastně stalo Sabině? Nic. Opustila jednoho muže, protože ho chtěla opustit. Pronásledoval ji pak? Mstil se jí? Ne. Její drama nebylo dramatem tíhy, ale lehkostí. Na Sabinu dopadlo nikoli břemeno, ale nesnesitelná lehkost bytí. (...)“ KUNDERA, M. *Nesnesitelná lehkost bytí*, s. 134.

¹⁷ KUNDERA, M. *Nesnesitelná lehkost bytí*.

¹⁸ BALIBAR, E. *Politics and the Other Scene*. New York: Verso Books, 2002.

vlastních struktur může být objeovávána a do jisté míry i vykoupena. Naše nevole přiznat křehkou nahodilost našeho bytí, stejně jako podmíněnost našich výtvorů, nás vede k tomu, abychom světu kolem nás, a zejména těm náhodným jevům dali nějakou definitivní formu, která je bude stabilizovat a systematizovat.¹⁹ Tato snaha připisovat podmíněným formám aureolu nezbytnosti či nadčasovosti je charakteristická právě pro definici moderního státu, již podává prof. Holländer.

4. KÝČ MODERNÍHO STÁTU

Kundera ve své próze pojmenovává diskurz, který stojí na idealizujícím popření nepřijatelného, kýčem.²⁰ Tato charakteristika vychází z toho, že kýč jako (andělský) diskurz vytlačí všechny pochybnosti a ironie (dábelské), avšak nečiní tak se zachmuřeným výrazem, naopak je samý úsměv a zdánlivě kypí zdravím. Snaha charakterizovat pohyby ve společnosti a výzvy stávajícím formám, které představují znaky krize, lze charakterizovat právě jako snahu kýče umístit tyto jevy do septického tanku, ve kterém se zcela rozpustí. Důvod, proč se moderní stát, charakterizovaný prof. Holländerem, nachází v krizi, je právě to, že takto pojatý nástroj správy věcí veřejných je zároveň součástí této krize a zároveň si však uzurpuje monopol jejího řešení, a to za použití těch stávajících nástrojů, jež jsou také součástí stavu (krize), kterou sám s odkazem na určité indikátory diagnostikuje a kterou se sám snaží napravit.²¹ Tato skutečnost je také jedním z důvodů, proč polemika prof. Příbáně věnuje tolik prostoru argumentaci, jež ukazuje na to, jak je koncept moderního státu právě otevřeným systémem, který v sobě propojuje „andělské“ s tím „dábelským“. Ideje moderního státu jsou schopny generovat kolektivní představivost, která je způsobilá překonat ideologický kýč moderního státu, avšak prof. Holländer odmítá přijmout takovou koncepci, jež by tuto transgresi umožňovala. Jeho analýza je totiž poháněna vysokou mírou formalismu; to, co jeho stať kritizuje především, je skutečnost, že současná podoba moderního státu není konformní s diskurzem, který on považuje za správné vyjádření hodnot, jež má moderní stát naplňovat.

Jako možné řešení se tedy nabízí nikoliv výčet normativních postojů a argumentů, které nám text prof. Holländera nabízí, ale epistemologicky mnohem skromnější postoj, jenž jako výchozí bod úvah zvolí východisko, že každá autoritativní a uzavřená formulace principů správy věcí veřejných je již od počátku podmíněná a otevřená změnám. Napětí mezi formou, obsahem a konkrétními okolnostmi, ve kterých se tyto komponenty moderního státu nacházejí, jsou právě těmi stavebními kameny, z nichž může idea moderního státu čerpat svou sílu a relevanci i tváří v tvář výzvam (post)moderní doby.²²

Moderní stát je příběh, idea, není objektivním popisem reality, je spíše odrazem naší demokratické představivosti. Takový, pro mnohé možná relativizující postoj, však nutně

¹⁹ LACAN, J. *The Subversion of the Subject and the Dialectic of Desire in the Freudian Unconscious. Écrits: The First Complete Edition in English*. New York, 2006.

²⁰ „Tento estetický ideál se jmenuje kýč. Je to německé slovo, které se narodilo uprostřed sentimentálního devatenáctého století a rozšířilo pak do všech jazyků. Častým užíváním se však setřel jeho původní metafyzický význam. To jest: kýč je absolutní popření hovna; v doslovném i přeneseném slova smyslu: kýč vylučuje ze svého zorného úhlu vše, co je na lidské existenci esenciálně nepřijatelné.“ KUNDERA, M. *Nesnesitelná lehkost bytí*, VI, s. 5.

²¹ ŽIŽEK, S. *The Sublime Object of Ideology*. New York: Verso Books, 1989.

²² ŽIŽEK, S. *In Defense of Lost Causes*. London: Verso Books, 2008.

neuzavírá možnosti naplňovat jeho hodnotové rámce. Vytváří se však prostor pro jiný pohled na mechanismy, kterými regulujeme pohyb ve společnosti, a na postavení principů a forem politického uspořádání, jež představují. Z toho pohledu se potom zásady, na kterých stojí moderní stát, stávají nástrojem změny, nikoliv nástrojem omezování pohybu ve společnosti. Takové chápání státu jej znovu propojuje s takovou ideou společnosti, v níž jsou nástroje soužití neustále znovu ustavovány, definovány a také zpochybňovány.²³

Hodnoty moderního státu jsou naplňovány v okamžiku, kdy přestaneme slepě přijímat to, co je nám předkládáno.²⁴ Hodnoty moderního státu se tedy stávají nástrojem, díky němuž můžeme znovu a znovu definovat a symbolizovat naši společnost. Volání po obnově státu tedy nespočívá v hledání nějakého mytického bodu, okamžiku či tvaru, ke kterému se musíme přiblížit a který hledáme buď v minulosti, nebo v utopické přítomnosti; obnova státu se odvíjí od možnosti znovu a znovu definovat tento nástroj, kterým naplňujeme onu symbolickou prázdnotu veřejného prostoru. Moderní stát si tak udrží odstup od totalizace jeho obsahu a významu, jenž by jednou pro vždy zakonzervoval jediný způsob bytí.

Hodnoty, které chce prof. Holländer revitalizovat, tedy tvoří jakousi externí doménu, jež je uspořádána a vytvářena prostřednictvím socio-symbolického řádu, avšak pohyb společnosti představuje to, co neustále uniká symbolizaci. Je to vlastně moment inherentního selhání tohoto symbolického řádu – krize moderního státu. Tento symbolický řád však nepředstavuje oddělenou strukturu, naopak je organickou součástí společnosti a také symbolickým řádem; pohyb ve společnosti je však zároveň důvodem, proč se ideál moderního státu nikdy nemůže stát sebou samým, tedy najít ideální tvar a překonat krizi. Paradoxem snahy o překonání krize návratem k osvědčeným formám či nalezením lepších a čistších vyjádření jeho hodnot je to, že se vždy projevuje jen jako ten nedokonalý pokus a nachází se tak neustále v krizi, neboť je vždy ve stínu svého ideálního vyjádření. Pokaždé, když se ho snažíme v pozitivním (pozitivistickém) slova smyslu uchopit, rozpadne se nám pod rukama.²⁵ Tato snaha potom vyznívá jako fantazie, která se snaží překonat tuto pre-ontologickou skutečnost závojem nových fundamentálních úrovní reality. To znamená, že tato fantazie projektuje do pre-ontologické skutečnosti takovou formu reality, která je uzavřená a jasně vymezená. Její selhávání potom vysvětluje jako ontologické selhání – jako krizi.²⁶

5. HETERARCHIE HODNOT

Demokratická společnost podle prof. Příbáně nachází svůj výraz prostřednictvím heterarchického uspořádání, což neznamená, že formulace jejího obsahu rezignovala

²³ BADIOU, A. Can Change Be Thought?: A Dialogue with Alain Badiou [with Bruno Bosteels]. In: Alain Badiou: *Philosophy and Its Conditions*. Albany: State University of New York Press, 2005.

²⁴ „Pramenem kýče je kategorický souhlas s bytím. A1e co je základem bytí? Bůh? Člověk? Boj? Láska? Muž? Žena? Názory jsou na to jsou různé a proto jsou i různé kýče: katolický, protestantský, židovský, komunistický, fašistický, demokratický, feministický, evropský, americký, nacionální, internacionální.“ KUNDERA, M. *Nesnesitelná lehkost bytí*, s. 75.

²⁵ „Kýč je přestupní stanice mezi bytím a zapomenutím.“ KUNDERA, M. *Nesnesitelná lehkost bytí*, s. 89.

²⁶ ŽÍŽEK, S. *The Ticklish Subject: The Absent Centre of Political Ontology*. London: Verso, 1999.

na formulaci hierarchie hodnot. A zatímco heterarchické uspořádání je z podstaty otevřené a hledá nové způsoby, jak naplnit společenskou smlouvu, hierarchie hodnot naopak tuto paletu uzavírá. Obě tyto funkce moderního státu, stejně jako napětí, které mezi těmito funkcemi proudí, tvoří náplň demokratické politiky. Funkce moderního státu tedy nespočívá v externím omezování společenských jevů prostřednictvím hierarchických hodnotových systémů. Jeho role spočívá v méně uchopitelné funkci, která plasticky formuje politickou realitu, tvoří jakýsi úběžník, tedy něco, co nelze vyjádřit prostřednictvím jasně formulovaných definičních znaků a hodnotových systémů, ale zároveň tvoří základní kámen uspořádání polis. Tuto kvalitu není možné výlučně identifikovat s negací politického života, neboť její implicitní působení se projevuje při tvorbě každodenních forem sociální reality.²⁷ Odkaz na hodnoty moderního státu je tedy v první řadě odkazem k úběžníkům, jež jsou samy o sobě prázdné a tvoří abstraktní texturu, ze které demokratická společnost vychází a na níž je založena. Jinými slovy, hodnoty moderního státu a jeho nástroje sestupují z pozice metafyzické jistoty do pozice aktivního nástroje každodenního života polis, tedy do prostředí participace občanů, touhy a představ, tedy do nejistého světa lidské tvořivosti.²⁸

Prostor, který heterarchický model ponechává pro zpochybnování svých vlastních hodnotových systémů a svých základů, je odrazem toho, že demokracie je především systémem správy věcí veřejných, který počítá se symbolickou funkcí, již hraje v životě společnosti. Demokratické uspořádání věcí veřejných stojí na přesvědčení, že nástroje, kterými spravujeme záležitosti polis, jsou podmíněné a nikoliv jednou pro vždy vyjádřené. Nicméně tato skutečnost nevede k závěru, že nástroje moderního státu jsou jen jakousi nefunkční maskou. Naopak, je to přesně ta osnova, která nás přibližuje naplňování ideálu demokracie. Nekonečně plastická textura rámce moderního státu by totiž zcela ztratila svou sílu a smysl, kdyby se odvrátila od své vlastní podmíněnosti, která charakterizuje veškerou lidskou činnost, a stala by se jakousi fantasmickou ideologií.²⁹

Myšlenka moderního státu, kterou obhajuje prof. Holländer, však rozhodně není iluzí ve smyslu pokřivené či pomýlené reprezentace reality. Paradox moderního uspořádání veřejného života ale spočívá v tom, že jako základní podmínku jejího naplňování není potřeba vyjmout principy moderního státu z každodenního života a ochraňovat jeho principy před světem, který by ho mohl zničit, jak postuluje prof. Holländer, ale naopak je to právě iluze jeho oddělenosti od světa kolem nás, jež může přivodit jeho krizi a následný pád. Myšlenka moderního státu nepředstavuje iluzi, která se rozpadne při prvním kontaktu s „realitou“ – tvoří s ní totiž spojené nádoby.³⁰ Zdá se, že naprosto klíčovým momentem při snaze najít způsob, jak se vypořádat s tímto paradoxem, je trvat na (symbolickém) významu jak jednotlivých komponentů moderního státu, tak ideje státu jako takového, a to i přesto, že neexistuje jasná dělící čára mezi krizí a ideálním stavem. To, co považujeme za základy moderního státu, není nástroj bez přívlastků či

²⁷ AGHA, P. Herkulovo dilema. *Právník*. 2012, roč. 151, č. 10, s. 1104–1121.

²⁸ BUTLER, J. – LACLAU, E. et al. *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary dialogues on the left*. New York: Verso Books, 2000.

²⁹ COOKE, M. Resurrecting the Rationality of Ideology Critique: Reflections on Laclau on Ideology. *Constellations*. 2006, č. 13(1), s. 4–20.

³⁰ BOSTEELS, B. On the Subject of the Dialectic. In: *Think Again: Alain Badiou and the Future of Philosophy*. London, 2004.

samostatně stojící vyjádření nějakých univerzálních hodnot – je to vždy symbolizovaná a utvářená struktura, která je schematizovaná právě pomocí těchto symbolických mechanismů. Tyto symbolické nástroje, respektive jejich symbolizace, však selhávají, neboť nikdy nedokáží plně obsáhnout to, od čeho odvozují svoji legitimitu. Snaha vyloučit tento konstitutivní moment jako jakýsi nereprezentovatelný faktor X, je právě tím momentem, který navozuje pocit krize. Tento neprezentovaný a nereprezentovatelný faktor X je tou součástí, která uniká autoritativnímu vyjádření prostřednictvím symbolického aparátu moderního státu, a jako takový se neustále v různých formách vrací a narušuje představu o tom správném fungování moderního státu.³¹

6. ZÁVĚR

Stane-li se moderní stát a jeho hodnotové rámce spíše prostředkem pro zjevování autoritativních postojů než nástrojem soužití, terén, ve kterém se moderní stát nachází, se začne zužovat a ochuzovat až do té míry, kdy se moderní stát dostává do krize, neboť jedinou funkci, již je schopen plnit, je indikovat soulad, či nesoulad se sebou samým. Nástroje a hodnoty, jejichž cíl může být podle prof. Holländera dosažen pouze v rámci určité koncepce moderního státu, jsou ve stati prof. Přibáně nalézány v řadě jiných center autority. Hegemonické postavení moderního státu se tak najednou rozpadá a stát se stává jedním z více nástrojů pro realizaci hodnot, na kterých stavěl své, až dosud výlučné, postavení. Hodnoty moderního státu nejsou naplňovány pouze prostřednictvím autoritativních rozhodnutí, svého cíle mohou dosáhnout lépe, i pokud slouží jako nástroje komunikace a diskurzivního kontaktu. Moderní stát je dynamický koncept, který není třeba pevně ukotvit v jednom rámci a potom tvrdošjně trvat na tom, že pouze tato jedna forma je tím pravým vyjádřením jeho hodnot. Přijmeme-li statě prof. Přibáně, jež nabádají k větší konceptuální otevřenosti, jako nástroje, jak dosáhnout realizace hodnot, které prof. Holländer identifikuje jako klíčové komponenty, musíme být však připraveni i na to, že se můžeme dostat do situace, kdy některé stávající mechanismy či pořádací principy budou ztraceny (nahrazeny jinými).

Pocit krize hodnot, na nichž stojí naše společnost, či jejich neustávající vyprazdňování, které proniká veřejným prostorem, tak můžeme charakterizovat jako cenu za to, že jsme bezvýhradně přijali určité hodnotové systémy. Politická a morální reflexe modernity, jež se sráží s tradičním modelem, který popisuje prof. Holländer, ukazuje prázdnotu forem, které moderní stát reprezentuje, a tedy i jejich krizi. A zároveň ukazuje na to, jak tyto hodnotové rámce, které prof. Holländer ve své stati staví do pozice arbitrární úspěšnosti naplňování cílů modernity, selhávají, a tím vyvolávají pocit objektivní krize, a nikoliv jen krize určitých konceptů či potřeby modifikace. Příčiny krize těchto komponentů, které prof. Holländera vedou ke konstatování krize moderního státu jako celku, je tedy třeba odlišit od toho, co je přímou součástí řetězce souvislostí. Co tato krize v první řadě odhaluje, je určitá diskrepance mezi normativní představou a její realizací, či jinými slovy, skutečností. Pocit krize se tedy dostavuje v okamžiku, kdy některý z komponentů či celý řetězec nástrojů, jenž je pověřen zajišťováním hladkého chodu společnosti, začne

³¹ VIGHI, F. – FELDNER, H. Ideology Critique or Discourse Analysis?: Žižek against Foucault. *European Journal of Political Theory*. 2007, č. 6(2).

zadržávat. Snaha očistit tento systém nebo prohlášení tohoto zádrhele za krizi celého komplexu ideje moderního státu, která je navíc prezentovaná nikoliv jako strukturální selhání, ale jako za přímý důsledek vnějších okolností, je především snahou zaplnit takto vzniklé vakuum. Takové chápání moderního státu lze charakterizovat jako „objektiv-notwendiges Schein“, tedy jako určitý fetiš, který se snaží objektivizovat subjektivní/parciální hodnotové žebříčky, tedy něco, čemu skutečně věřím, respektive to, jak se mi věci zdají objektivně být, a to i přesto, že jsem je nikdy nezažil takto fungovat.³²

Odvozujeme-li naši demokratickou představivost pouze od rámce, jenž představuje idea právního státu, určuje tento rámec pole našich možností. Tato fantazie organické jednoty potom určuje i to, jaká řešení volíme a jaké cíle si stanovujeme. Fantazie moderního státu tak není ani tak touhou po dosažení nějakého partikulárního cíle nebo naplnění nějakého předpokladu, je to především rámec, pomocí něhož si vytváříme strukturu, která nám umožňuje naplňovat tuto fantazii. Mám za to, že naším úkolem dnes není hledat způsob, jak očistit naše nástroje, ale snažit se najít nové možnosti realizace hodnot, které vyjadřují. Měli bychom se tedy vymanit z paradigmatu, jež nám předkládá prof. Holländer, a začít se zabývat tím, do jaké míry je nefunkčnost moderního státu dána naší zvolenou formální koncepcí. Naše snaha soustředit se pouze na zlepšování existujícího systému, případně jej očistit, pouze reprodukuje stávající podmínky, které jsou bezpochyby součástí situace, v níž se nacházíme.

Zdá se, že si nechceme přiznat, že naše nástroje neopírají svou autoritu o nic jiného, než o sebe samé, a že jsou pouze nezbytným nástrojem, nikoliv odrazem pravdy. Snažíme se je doplnit o moment Pravdy, která za ním stojí a ke které upínáme svou víru a důvěru. Nástroje, jež tvoříme, jsou nástroji řešení problémů soužití, a to i přesto, že jiné problémy vytvářejí. Avšak tento pozitivní efekt má v sobě háček. Koncepce moderního státu se stává fantazií, způsobem, jakým se můžeme vyhnout skutečnosti, že nám nemůže sám o sobě poskytnout to, co od něj očekáváme. Potřebuje nás.

Kunderův román říká, že lehkost je nesnesitelná, avšak nechává na čtenáři, aby sám pochopil důvody, které ho vedou k takovému konstatování. Nietzscheho interpretace mýtu o věčném návratu, jeho cykličnost, je téměř paralyzující. Na druhou stranu dává naší (politické) existenci smysl, význam a váhu. Lehkost, kterou tato stať upřednostňuje jako výchozí bod úvah o světě, však v sobě také nese nesnesitelnost (tíhu). Lidské bytosti chtějí, aby jejich život, svět kolem nich, měl smysl, řád a váhu. Moderní svět, tento kat koncepce moderního státu, kterou chce Holländer zachovat, je právě tím prostředím, jež oplývá nesnesitelnou lehkostí a kde váha, kterou chceme připsávat našim životům, je tou největší tíhou.

Článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v.v.i., RVO: 68378122.

Mgr. Petr Agha, LL.M.
Ústav státu a práva AV ČR, v.v.i.

³² MARX, K. – McLellan, D. *Capital: An abridged edition*. Oxford: Oxford University Press, 1999.

Petr Agha

The Future of the State and its Legal Authority

Einmal ist keinmal

Abstract: *This text is a contribution to the debate initiated by Professor Holländer in his essay called Twilight of the modern state. This text responds to both the original text and the text of Professor Přibáň called Morning alpenglow of global constitutionalism: the “joyful” legal science in the post-national society.*

Value foundations of the modern state can be, according to Prof. Holländer achieved only within a certain conception of the modern state while Prof. Přibáň finds them in a number of other centers of authority. This essay supplements the discussion by another view of what constitutes a modern state. The values of the modern state are fulfilled not only through authoritative decision, our goals can be better achieved, when the founding values serve as a tool for communication and discursive contact. These changes and tensions that Prof. Holländer terms a twilight are not the signs of otherwise perfectly functioning system. These moments are its structural components, because each system is structurally incomplete and thus always prone to a “crisis”.

Key words: *modern state, Milan Kundera, legal principles, symbolism, fetish, heterarchi*